

УДК:376-056.36.016:82

## РЕПРОДУКТИВНИЙ МЕТОД НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ У РОБОТІ З РОЗУМОВО ВІДСТАЛИМИ УЧНЯМИ

Кравець Н.П.

кандидат педагогічних наук, доцент

**Постановка проблеми.** Готуючись до уроку, учитель не лише добирає змістовий матеріал, який пропонуватиме школярам, а й ретельно обдумує як, яким чином подавати його, зокрема, як організувати навчальну діяльність учнів, забезпечуючи розвиток їх як особистостей та корекцію пізнавальних процесів, щоб і урок пройшов належним чином, і учні засвоїли пропоновані знання й опанували відповідними вміннями. Насамперед враховує, які методи навчання для цього буде використано. Методи навчання, виступаючи компонентом навчального процесу, відображають спосіб спільної діяльності учителя й учнів, прийоми, дії, операції, необхідні для опанування результатами даної діяльності; стимулювання й мотивацію учіння з метою формування пізнавальної активності та самостійності школярів; особливості керівництва навчально-пізнавальною діяльністю; оволодіння учнями знаннями й вміннями, забезпечуючи способи керування розумовою і практичною діяльністю школярів. Уможливаючи різноманітність діяльності учителя та учнів на уроці, кожен метод різною мірою сприяє досягненню корекційних, навчальних, виховних та розвиткових завдань уроку.

У роботі з розумово відсталими учнями на уроці літературного читання важливим є визначення провідного методу та особливостей поєднання його з іншими методами з метою вирішення мети і завдань уроку. Серед методів навчання літератури, які застосовуються на уроках літературного читання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей, неабияке значення надається репродуктивному методу, на окремі прийоми якого (робота з книжкою, усні та письмові вправи) свого часу звернув увагу К. Ушинський, розглядаючи у "Рідному слові" питання розумового і морального розвитку дітей, особливості активізації пізнавальної діяльності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Класифікація методів навчання, запропонована І. Лернером і М.Скаткіним, враховує характер навчальної діяльності учителя та міру напруженості пізнавальної учбової діяльності школярів. Автори виділили п'ять груп методів, аналізуючи притаманні їм особливості: пояснювально-ілюстративний або інформаційно-рецептивний, репродуктивний, метод проблемного викладу, евристичний або частково-пошуковий, дослідницький [5, с. 115 – 127].

Щодо пріоритету застосування будь-якого методу у навчальному процесі, О.М.Леонтьєв, П.Я.Гальперін, Д.Б.Ельконін вказували на значення кожного методу: "... оцінка результатів застосування того чи іншого методу не може зводитися до врахування тільки освітнього ефекту й повинна включати в себе також визначення його ефективності в психологічному розумінні, тобто з погляду просування учнів у їхньому розвитку. Залежно від умов та методів навчання, інтелектуальний розвиток учнів може бути вищим або ж нижчим"

[4, с.197 – 198]. За Г.Токмань метод навчання на уроці літератури – це поштовх для внутрішньої інтелектуальної, естетичної діяльності учня, яка за своєю сутністю є глибоко особистісною, індивідуальною, екзистенційною [8, с.67].

**Мета статті** полягає у розкритті особливостей застосування репродуктивного методу у роботі з розумово відсталими учнями на уроках літературного читання з метою виховання активних читачів.

**Виклад основного матеріалу.** Незважаючи на те, що в разі застосування репродуктивного методу учні отримують знання зі слів учителя, з підручника, він не виступає догмою, а вимагає свідомого засвоєння здобутих знань. Свідоме засвоєння полягає в активній інтелектуальній діяльності, забезпечуючи корекцію психічних процесів, які у розумово відсталих порушені. Як і кожен метод, так і репродуктивний, реалізується рядом прийомів. Одним з перших прийомів репродуктивного методу виділив М. Кудряшов, зокрема: розповідь учителя про життя і творчість письменника; робота з підручником: відповіді на запитання; підготовка ілюстративного матеріалу; демонстрація технічних засобів навчання, вказавши, що значення даного методу полягає в узагальненні суми знань [3, с. 65]. Щодо розумово відсталих дітей, Л.Виготський, В. Синьов, М.Певзнер та інші розглядали порушення узагальнення в даній категорії осіб як одну з ядерних ознак олігофренії.

В олігофренопедагогіці застосування методів навчання з навчальною метою

та корекції порушень розумового розвитку учнів допоміжної школи детально розглянув В. Синьов. Учений охарактеризував словесні, наочні і практичні методи навчання з точки зору доцільності застосування їх на різних уроках, насамперед уроках історії, географії, читання. Водночас звернув увагу на доцільність вибору методів до кожного типу уроку, зупинившись на характеристиці особливостей сприймання інформації розумово відсталими школярами як у вербальному, так і в наочному планах. Детально проаналізувавши кожен метод, В. Синьов довів,

що використання методів навчання визначається метою і дидактичними завданнями уроку, станом пізнавальних можливостей учнів, насамперед зони актуального і перспектив зони ближнього розвитку [6].

Використання на уроках літературного читання окремих прийомів репродуктивного методу навчання знайшло практичне відображення у роботах А. Аксьонової. Методист запропонувала при підготовці учнів до сприймання тексту твору попередньо використовувати бесіду, розповідь учителя. Усвідомлення школярами смислу прочитаного радилась перевіряти шляхом відповідей на запитання, що стосуються змісту прочитаного, складання плану прочитаного з наступними відповідями на пункти плану, написання переказів. Проте автор не розкрила методу застосування запропонованих прийомів на уроках літературного читання, зокрема не звернула увагу на особливості застосування такого важливого прийому репродуктивного методу, як ознайомлення учнів з біографією письменника [1]. Між тим, М.Кудряшов радить знайомити учнів з біографією письменника шляхом використання слова учителя на уроках літератури та виділив різноманітні цільові установки слова учителя щодо ознайомлення учнів з біографією письменника: розповідь у хронологічній послідовності з включенням фактів творчої діяльності, добір висловлювань, свідчень сучасників автора, думок самого письменника [3, с. 105]. Відомий сучасний методист Б. Степанишин запропонував подавати біографію так, щоб у читачів-слухачів з'явилася враження, наче вони особисто знали письменника. Методист вказав на так звані "ефект присутності", який досягається методичними прийомами: "письменник про письменника", "письменник про самого себе". Подана таким чином біографія не відволікає від аналізу твору, а сприяє його глибшому осмисленню, виконує виховну функцію [6, с. 181]. Як слушно вказує О. Ісаєва, "емоційне слово про письменника та його творчість – найбільш розповсюджена форма проведення підготовчого етапу вивчення художнього твору. Особисте життя автора літературного тексту, підсилена увага до його світогляду, суспільної та творчої діяльності наближає художній твір до старшокласників, збагачує їхній духовний світ, сприяє внутрішньому самовизначенню юнацтва"[2, с.120].

Спостереження уроків літературного читання, аналіз усних відповідей учнів, виконаних ними письмових робіт дозволили констатувати, що у школярів не уточнені, не систематизовані та не закріплені знання про життєпис авторів творів та про зміст їхніх творів. Так, лише 19% семикласників із 153 опитаних, правильно відповіли на запитання: "Що вплинуло на написання Ю. Збанацьким творів про участь дітей у Великій Вітчизняній війні?".

Перевіряючи знання учнями змісту повісті М. Шолохова "Доля людини", попросили семикласників розповісти, які вчинки героя повісті Соколова свідчать про те, що війна не вбила в ньому людяності, доброти. Проте належної відповіді не отримали від жодного з опитаних.

Репродуктивний метод передбачає застосування різних прийомів: слово або розповідь учителя, робота з підручником, читання тексту учителем, використання різноманітних запитань і завдань, запропонованих учителем чи взятих з підручника, складання плану та розповідь за складеним планом, написання переказів і творів, які забезпечують оволодіння школярами змістом твору та усвідомлення його смислу.

Вивчаючи можливості й особливості застосування учителями у роботі з розумово відсталими учнями на уроках літературного читання репродуктивного методу, запропонували їм ряд запитань: "Які методи навчання вам відомі? Які методи використовуєте на уроках літературного читання? Чому? Чи поєднуєте на одному уроці кілька методів? Чи застосовуєте на уроках репродуктивний метод? З якою метою Ви його застосовуєте? У чому полягає сутність репродуктивного методу? Які функції виконує репродуктивний метод? Які прийоми репродуктивного методу сприяють формуванню в учнів аудіювальних, лексичних та комунікативних умінь? Що ще забезпечує репродуктивний метод? До якого методу, на Вашу думку, відноситься розповідь учителя, якщо потрібно активізувати школярів?" Переважна більшість опитаних вказала методи засвоєння знань: словесні, наочні, практичні; також учителі пригадали групи мовленнєвих умінь, оскільки ознайомлення школярів з мовленнєвими умінями передбачено програмою з української мови, але які прийоми забезпечують формування мовленнєвих умінь, змогли пригадати не всі. Методи навчання літератури, які варто використовувати у роботі з розумово відсталими учнями, теж згадали не всі опитувані. Прийоми: "слово учителя", "розповідь про письменника", "оповідь про твір" віднесли до словесних методів навчання, незважаючи на те, що у одних випадках прийом може бути методом, у других – залишитися прийомом. На запитання: "Як активізувати школярів, використовуючи розповідь, живе слово вчителя?" – належної відповіді не отримали. Без допомоги учителі не могли визначити сутності репродуктивного методу, розкрити його функції: корекційну, виховну, пізнавальну, розвивальну, естетичну, етичну, спонукальну, контрольну.

Також запитали учителів, що і як повідомляють на уроках про кожного конкретного письменника. Отримали досить різноманітні відповіді: одні учителі розповіли, що коротко переказують зміст вміщеної у підручнику статті про автора твору, інші взагалі нічого не розповідають, а, повідомивши тему уроку, відразу пропонують учням читати біографію автора. Проте розповідь про автора необхідна не лише з методичної точки зору, а й тому, що за результатами опитування більшість розумово відсталих учнів пам'ятає незначну кількість

авторів, переважно пригадують Т.Шевченка, Лесю Українку, окремі епізоди з їхнього життя, назву одного-двох творів, зображені у них події, героїв творів.

З метою налаштування школярів на активну роботу з твором, підготовку до сприймання твору використали один з прийомів репродуктивного методу – “слово учителя”, адже значний обсяг знань з літературного читання учні отримують, слухаючи учителя. Маючи різну мету, живе слово відіграє непересічну роль як джерело знань, виконуючи основну мету розповіді: закріплення в пам’яті учнів необхідних знань, систематизація їх. Специфіка використання даного прийому на уроках літературного читання в тім, що надається можливість повідомити розумово відсталим школярам коротку інформацію, оскільки вони не в змозі довго слухати і швидко втомлюються, відволікаються. Застосувавши даний прийом, розпочинали урок, знайомили учнів з біографією письменника, повідомляли необхідну інформацію на протязі уроку, підводили підсумки перевірки домашнього завдання, пояснювали домашнє завдання.

Зважаючи на те, що на кожному уроці літературного читання слово або розповідь учителя мали різну мету, установки, проводячи навчальний експеримент, ми повідомляли про письменника так, що кожне слово здійснювало на учнів певний пізнавальний та корекційно-розвитковий вплив. Розповідаючи про письменника, насамперед звертали увагу на його прізвище, ім’я та по батькові, зокрема на етимологію прізвища: Панас Мирний, Леся Українка, Марко Вовчок, Остап Вишня. Знайомство з біографією розпочинали з коментування псевдоніму, пояснивши учням значення слова псевдонім – вигадане ім’я чи прізвище, під яким автор друкує свої твори. Так, коментуючи разом з учнями псевдонім Лариси Петрівни Косач – Леся Українка, розповіли про те, що стало поштовхом обрання такого псевдоніму і про ставлення у родині до суспільних та історико-культурних явищ життя, до художньої літератури. Водночас ознайомили з умовами сімейного виховання майбутньої поетеси. Учні дізналися, як батько навчав маленьку Лесю проказувати за ним байки Л.Глібова, казки О.Пушкіна, коли вона ще не вміла читати.

Знайомлячи з біографією кожного письменника, розповідь будували у логіко-хронологічній послідовності. Розповідаючи, намагалися розкрити перед школярами багатство й різноманітність талантів переважної більшості авторів, їхню оригінальність. Знайомлячи з відомостями про життя і творчість письменника, основні етапи творчого шляху, розкривали особливості словесної майстерності, звертали увагу на зв’язок письменника з епохою, яку відображено у творі, з сучасністю. Наприклад, викласти концепцію власного життя Т.Шевченка допомогли його автобіографія і автопортрети, намальовані ним картини. Розповідаючи учням про дитячі роки Т. Шевченка, звернули увагу школярів на свідчення самого поета про ставлення поміщиків до кріпаків, описане Шевченком у автобіографії: *Коли поміщик П. Енгельгардт переїхав жити у Петербург, Тараса як кімнатного козачка, разом з іншими дворовими людьми було відправлено по етапу слідом за паном. Під час такої подорожі у Шевченка один чобіт порвався так, що відпала підощва. Щоб не відморозити ногу, що мерзла в драному чоботі, Тарас змушений був міняти чоботи, щоб врятувати ногу. Фактично в одному цілому чоботі дійшов до Петербурга.*

Біографічні факти з життя поета – слово (розповідь) про нього, робота з портретами, з альбомом, ілюстраціями, використання фотографій, картин, екскурсія до пам’ятника дали можливість дізнатися про Шевченка як особистість, охарактеризувати вплив епохи на становлення його як творця. Глибше розкрити сутність Т. Шевченка як людини, поета, художника допоміг підготовлений С. Чаніним науково-популярний нарис про Т. Шевченка та його родовід – “Великий рід великої людини”. Знайомлячи з періодом життя поета на засланні, розповіли про братню любов Шевченка до усіх поневолених народів, зокрема й казахського. Перебуваючи на засланні, Шевченко-художник за допомогою мистецтва зображав життя й почуття поневоленого казахського народу. На картині “Байгуші” (продемонстрували на сенсорній інтерактивній дошці), художник показав долю пригнобленого царським режимом казахського народу, що була не кращою долі українського народу. Закріплюючи знання про творчість поета, організували виставку матеріалів до його творів, яку склали виконані школярами ілюстрації, вишиванки, аплікації.

Виховуючи в учнів відповідальне ставлення до шкільних обов’язків, розповіли про ставлення до шкільного навчання поета В.Симоненка, акцентуючи увагу на факті, що майбутній поет дуже добре навчався у школі, незважаючи на те, що вона знаходилася за дев’ять кілометрів від його рідного села Біївці. Щодня Василь проходив дев’ять кілометрів до школи і дев’ять назад. Найгірше було в дощову чи снігову погоду, оскільки одяг і взуття не встигали висихати за ніч.

Часто зверталися до розповіді з метою подачі цікавих фактів суспільного чи історичного характеру, що лягли в основу художнього твору. У процесі вивчення творів: “Морозенко” П.Мирного, “Перед грозою” Григора Тютюнника (7 клас); “Кайдашева сім’я” І.Нечуя-Левицького і “Добрый заробок” І.Франка (9 клас) невеличку розповідь або повідомлення спрямовували на відтворення суспільно-історичного устрою, відображеного у кожному творі. Також розповідь використовували як повідомлення про громадську й політичну діяльність письменника. Так, перед вивченням біографії Ю.Збанацького розповіли школярам, що письменник – учитель за

фахом, у роки Великої Вітчизняної війни був керівником партизанського загону. Побачене й пережите відтворив у багатьох творах для дітей, зокрема й у книжці "Тайна Соколиного бору".

Демонструючи школярам героїчний творчий шлях авторів, нерідко повідомляли їхню трагічну долю (розповідь про П.Грабовського, А.Тесленка, В.Симоненка). У розповіді подавали відомості про громадсько-політичну і творчу діяльність кожного письменника, спогади про них сучасників.

Розповідаючи про авторів, як зразок образного, емоційного викладу власних думок, виразу почуттів, як цінний засіб стимулювання допитливості, зацікавленості твором, використовували епізоди з творів, що текстуально не вивчалися. Наприклад, знайомство з творчістю Б. Грінченка розпочали з короткого переказу змісту окремих епізодів оповідань, що не вивчаються текстуально: "Зернятка", "Ранок". Розповідь будували так, щоб вона зацікавила учнів, спонукала їх до читання вказаних творів та інших творів письменника. З цією метою доповнювали розповідь виразним читанням підготовленими учнями матеріалів художніх текстів, зокрема уривків з творів, що яскраво відбивають погляди авторів на життя (вірш "Надія" Лесі Українки; поема Т.Шевченка "Сон"), запитаннями бесіди евристичного спрямування щодо змісту прочитаного. Забезпечуючи свідомість і міцність засвоєння матеріалу розповіді, використовували різноманітні прийоми: запис учнями поданого плану розповіді, робота над узагальненнями, складання синхронних таблиць. Оскільки розумово відстали зі значними труднощами орієнтувалися у періодах життя і творчості письменників, не могли запам'ятати важливі етапи життя, що стосувалися творчості авторів творів, заповнення синхронних таблиць слугувало як установка на запам'ятовування і допомагало долати вказаний недолік. Так, знайомлячись з біографією Лесі Українки, учні склали синхронічну таблицю такого змісту: "сторінки біографії"; "події"; "творчість"; "це цікаво". У колонці "сторінки біографії" відобразили: родина й дитинство; освіта; рання творчість; боротьба з хворобою; перебування за кордоном; останні роки життя.

Розкрити світогляд письменників, особливості їхньої творчості допомагав прийом "письменник про письменника", завдяки якому учнів знайомили з висловлюваннями відомих діячів культури про письменників та поетів. Так, колективно обговорювали висловлювання І.Франка про Т.Шевченка: *"Він був сином мужика і став володарем у царстві духу. Він був кріпаком - і став велетнем у царстві культури"*. Шведський поет А.Єнсен висловив наступне про творчість Т. Шевченка: *"В історії всесвітньої літератури мало таких прикладів, щоб 26-літній поет виступив з такими зрілими творами перед народом, як Шевченко... В історії світової літератури він поставив собі пам'ятник, сильніший від бронзи."* Розповідаючи біографію Лесі Українки, зачитали подану їй характеристику поетом М. Рильським: *"Подиву гідні стійкість духу і невтомність, з якими писала свої твори Леся, виснажена тяжкою хворобою, часто прикута до ліжка."*

Знайомлячи учнів з творами Є. Гуцала: "Шлях осягали берези", "Сад на схилі гори" -- запропонували прокоментувати сказане про його творчість Р.Самбуком: "Євген Гуцало примушує нас зазирнути в саму суть буденного, побачити його красу і змістовність, оцінити життя в усіх його проявах."

Завдяки прийому "письменник про самого себе" учні дізналися про висловлювання самого письменника про власні погляди і переконання, що наближало їх до письменника, зацікавлювало його особистістю, індивідуальними особистісними рисами, творчістю, сприяло глибшому розумінню особистості письменника, допомагало повніше запам'ятати матеріал, зрозуміти неординарність автора як письменника, людини; викликало бажання прочитати інші його твори, сприяло "оживленню письменника". Зокрема, читання висловлених О. Довженком цитат у "Щоденнику" допомогло розкрити погляди на життя автора – письменника й кінорежисера. Особливості творчості й життєвого кредо Григора Тютюнника сприяла зрозуміти думка, висловлена ним у одному з інтерв'ю: *"Кожен письменник обирає собі тему найближчу, найріднішу його життєвому досвіду – і неодмінно – своєму ідеалові людини."*

*Найдорожчою темою, а отже й ідеалом, для мене завжди були і залишаються доброта, самовідданість і милосердя людської душі в найрізноманітніших проявах..."*

Розповідаючи про уподобання письменників, поетів, у процесі вивчення біографії О.Пушкіна повідомили школярам, що поет багато читав. Коли їхав у Михайлівське на заслання – возами у великих коробах везли книги. Його бібліотека у петербурзькій квартирі-музеї нараховувала 3560 книг. Останнє звертання смертельно пораненого поета було до книг: "Прощайте, друзі".

Проведена робота допомагала використовувати різноманітні види діяльності учнів з метою засвоєння біографії письменника: складання плану біографії письменника, підготовка усних відповідей на вміщені у підручнику запитання до біографії письменника, запитання до твору і підсумкові запитання та завдання; підготовка невеличкого переказу описового чи розповідного характеру, написання твору-мініатюри про творчість письменника.

З метою виникнення у свідомості учнів конкретних уявлень застосували прийом "художнє читання твору" безпосередньо експериментатором. Читанню передувала словникова робота: пояснення значення незрозумілих слів, робота з тлумачним словником, поданим у підручнику, ілюстрування малюнками прочитаного уривку.



Навчальна діяльність школярів у процесі слухання художнього читання твору спрямовувалася на творче сприймання читаного матеріалу, активізацію роботи уяви, емоційної сфери свідомості. Після прочитання вірша або уривку твору повідомляли школярів, що схвилювало в прочитаному, чим воно зацікавило, водночас зверталися із запитаннями, яка думка автора їм запам'яталася, що сподобалося у прослуханому творі. Реалізовували вказаний прийом і шляхом використання аудіозаписів завдяки програмі "Живий звук". Учні мали змогу не лише прослухати художнє читання вірша чи уривку твору, а й можливість наслідувати прослухане, повторити його у процесі власного читання. Читання тексту позитивно вплинуло на формування навичок зв'язного усного й писемного мовлення, оскільки, прослухавши і прочитавши зміст тексту, школярі намагалися повторювати хоч приблизно те, про що прочитали й прослухали.

Застосовувавши прийом "знайомство з частинами твору, які не подано у підручнику", але вони мають значний вплив на розуміння поданого матеріалу, готували учнів до аналізу твору та узагальнення прочитаного, включивши у розповідь елементи сюжету.

Прийом "виконання завдання за підручником" спрямований на розуміння і свідоме засвоєння набутих знань. Робота з підручником вимагала відповідей на запитання із залученням дібраного різноманітного ілюстративного матеріалу, підготовку усних відповідей за матеріалом підручника. При цьому діяльність школярів була різноманітною: складання плану та підготовка усних відповідей за складеним планом, за запитаннями й завданнями з підручника, написання різних видів творів-мініатюр узагальнюючого характеру з використанням матеріалу з даної теми чи проблеми. З метою виявлення розуміння сутності прочитаного та контролю здобутих знань, учням пропонували різноманітні запитання, на які потрібно усно або письмово відповісти: 1. "Назви улюбленого літературного героя. Чому? Чим він тобі сподобався? 2. "Чим тебе схвилювала легенда "Сміла"? 3. "Що ми повинні цінувати в людях?". За повістю В.Г.Короленка "Діти підземелля" учні писали роздум на тему: "Як стати доброю людиною".

Як один з прийомів репродуктивного методу використовували прийом "письменники про героїв творів", що допомагав більш глибоко зрозуміти характеристику героя, його роль у творі. Так, працюючи з повістю І.Нечужа-Левицького "Микола Джеря", ознайомили учнів з досить ёмкою характеристикою, яку дав герою повісті Миколі Джері І. Франко: "Микола Джеря хоч кріпаком родився, був одним з тих здорових натур, що скоріше втомляться, а зігнути не дадуться, один із світлих лицарських типів українських". Водночас пояснили значення слова "лицар", адже учні вже дещо знали з уроків історії.

Перевірити засвоєний навчальний матеріал допомагали рольові ігри, основу яких складали прийоми: "упізнайте за портретами", "портрет, що ожив". Заразом пояснювали значення слова **портрет**. Так, у давньофранцузькій мові воно означає відображення риси в рису, у латинській – відображувати, портретувати. У наш час слово **портрет** означає відображення художником чи за допомогою технічного засобу зовнішнього вигляду людини. Учасникам гри пропонували цитати про героїв, взятих з творів, що вивчалися. Завдання: відгадати героя. Відгадки колективно аналізували, доводивши доцільність чи недоцільність відповідей. Іноді опис героя порівнювали із його зображенням на ілюстрації чи репродукції картини. Так, з метою перевірки засвоєння змісту оповідання Марка Вовчка "Кармелюк" учням запропонували цитати з тексту, у яких описано зовнішність героя, його вдачу, ставлення до друзів і до бідних людей. Для підтвердження відгадки використали репродукцію картини художника В.Савіна "Кармалюк".

До репродуктивного методу відноситься прийом "написання творчих робіт", оскільки сутність даного прийому – у свідомому засвоєнні школярами набутих знань. У письмових роботах учні висловлювали власні думки про вчинки дійових осіб, вчилися узагальнювати й використовувати знання, здобуті на попередніх уроках, насамперед оцінювати зображені події, вчинки героїв. Завдяки даному прийому розвивали й удосконалювали усне і писемне мовлення. Пропонуючи творче завдання, насамперед враховували стан пізнавальних можливостей, індивідуальні та вікові особливості кожного школяра. Виконуючи творчі роботи, учні вчилися самостійно досліджувати проблему, зіставляти, порівнювати, узагальнювати, тобто аналізувати. Наприклад, десятикласники після вивчення оповідання П.Загребельного "Дума про невмирущого" складали невеличку розповідь на тему: "Останній подвиг Андрія Коваленка", яку самостійно записали.

Прийом "складання простого плану твору", що вивчався, давав можливість застосовувати методи контролю, самоконтролю. Цінним виявилось складання простого плану характеристики образу героя (усно й письмово), що слугував підготовкою до вибіркового переказу. Учні записували план розповіді учителя, складали план твору, план характеристики образу героя, заповнювали синхронні таблиці (у презентації подавалися на сенсорній інтерактивній дошці).

Прийомом репродуктивного методу слугувала "асоціативна розповідь".

Елементи теорії аналізу вірша школярі теж опановували завдяки репродуктивному методу. Так, працюючи над віршем О.Пушкіна "Послание в Сибирь" прослухали з голосу учителя короткі відомості про друзів поета, про те, що стало передісторією написання вірша, як вплинув вірш на сучасників. Водночас, застосовувавши

наочний метод, продемонстрували репродукцію картини "Пушкін читає вірш М.Волконській, яка їде в Сибір".

У процесі експериментального навчання на кожному уроці використовували не один репродуктивний метод, а у поєднанні з іншими. Методи добирали з урахуванням змісту навчального матеріалу та стану пізнавальних можливостей школярів. Зокрема, репродуктивний метод часто поєднували з дослідницьким аналізом: 1. *М.Чернишевський висловився, що література – це "підручник життя". Доведіть це на прикладі твору ...* 2. *Опираючись на оповідання ..., доведіть, що в літературі зображено "загальноцікаве у житті й природі."* З цього приводу варто пригадати сказане Л. Виготським те, що творчість виникає там, де людина уявляє, комбінує, змінює й створює щось нове, якою б крупинкою не здавалося це нове в порівнянні з творчістю генія. Також репродуктивний метод поєднували з наочним – предметно-образною наочною: розповідь про творчість письменника чи епізод з твору супроводжували демонстрацією портретів, ілюстрацій, кадрів діафільму, навчального фільму, репродукціями картин, книжками. Так, коротко розповівши дев'ятикласникам зміст оповідання А.Тесленка "Школяр", для підсилення враження від прослуханого й зацікавлення до прочитання твору, продемонстрували репродукцію картини М.Богданова-Бельського "Біля дверей школи". Водночас застосували прийом "уявна зустріч з літературними героями". Учні отримали завдання: написати листа до Миколки - героя оповідання "Школяр" про сьогоденне життя школярів.

Після короткого слова про письменника чи розповіді епізоду з твору або про сутність змісту невеличкого твору, організували прослуховування уривків з творів авторів, віршів Шевченка, Лесі Українки, якщо розповідали про них. Учні записували дати і факти, план розповіді. Звертали увагу на те, що зображено, як зображено, які слова й засоби використав автор для досягнення виразності, які його ідеали, письмово відповідали на запитання: "Чому і в наші дні популярний Т.Шевченко? Чим цікавий і дорогий він нам, сучасним українцям?"

Усвідомити школярами сутність змісту творів допомагав прийом "усний компаративний аналіз", що застосовували для порівняння двох творів одного автора, наприклад, в процесі роботи з оповіданнями Марка Вовчка "Козачка" і "Игрушечка".

З метою кращого засвоєння навчального матеріалу використовували словесно-образну наочність – фонохрестоматії, уривки з відеофільмів. Використання відеоматеріалів базувалося на діяльнісному підході до їх вивчення. Відеоматеріали, створюючи комфортні умови для ефективної роботи учнів і учителя, сприяли зменшенню такого фактору в навчальному процесі, як стрес. Основними прийомами активізації діяльності школярів з відеоматеріалами виступали: бесіда, складання плану, написання характеристики героя твору, робота з текстом художнього твору з підручника, відеовікторини, створення інсценівок, заочні екскурсії, проведення психологічного аналізу персонажу, спостереження за його мовою і мовленням. Розроблена система запитань активізувала сприймання школярами відеоматеріалів. Бесіда містила проблемні, творчі, диференційовані запитання.

Після перегляду відеоматеріалів у глядачів-учнів виникало багато вражень, тому з першими запитаннями зверталися до образного ряду відеоматеріалів, що давало можливість учням поступово емоційно розрядитися. Емоційно схвильоване слово допомагало школярам зрозуміти й відчути душевний стан іншої людини (емпатійні почуття). За допомогою відеоматеріалів здійснювалася мотивація читацької діяльності перед початком вивчення біографії письменника, у процесі повторення і закріплення здобутих знань, після вивчення творчості митця. Крім того, забезпечувалася організація фронтальної, групової та індивідуальної роботи з врахуванням стану розвитку пізнавальних можливостей учнів, зон актуального і ближнього розвитку.

Працюючи з відеоматеріалами, дотримувалися вимоги щодо врахування на уроці елементу емоційності як одного з найважливіших факторів, що забезпечує ефективність навчального процесу. Досягали цього завдяки проблемному викладу навчального матеріалу, ставлячи перед учнями проблему, розкриваючи різні точки зору на її сутність, водночас пропонуючи шляхи до її вирішення.

Щоб учні змогли скласти уяву про сюжет і композицію твору, не забули вивченого на попередніх уроках, застосовували різні види повторення не як повернення до пройденого для відновлення у пам'яті старих знань, а як прийом для попередження забування їх.

Контрольні зрізи та результати моніторингу якості знань школярів з літературного читання свідчили, що застосування репродуктивного методу на уроках літературного читання і поєднання його з іншими методами сприяло засвоєнню навчального матеріалу з предмету і корекції притаманних розумово відсталим психофізичних порушень. Завдяки прийомам вивчення біографії письменника учні оволоділи уміннями самостійно визначати в тексті цікаві факти з біографії, доводити вплив суспільно-історичних подій на становлення громадянської позиції авторів, що відбивалося у їхній творчості.

Працюючи з підручником, учні без нагадування звертали увагу на запитання

і завдання апарату організації засвоєння та правильно виконували їх, що свідчило про опанування змістом твору й розуміння його смислу. Аналізуючи твір, могли дати характеристику героям, підтверджуючи

сказане цитатами з тексту твору, розуміли сутність зображених подій, вчинків героїв, причинно-наслідкові зв'язки між зображеними подіями і вчинками героїв. Значно покращилося усне й писемне зв'язне мовлення школярів, про що свідчили написані ними творчі роботи – перекази й твори-мініатюри. Крім того, змінилася поведінка учнів експериментальних класів, яка проявилася у відповідальному ставленні до шкільних обов'язків. Також школярі з бажанням, без нагадування, відвідували шкільну бібліотеку й самостійно вибирали книги авторів, з творами яких ознайомилися на уроках літературного читання і які сподобалися їм; частіше почали ділитися враженнями про прочитані книжки, навіть пропонувати один одному прочитати цікаву книжку. Учні в вищому рівні розвитку пізнавальних можливостей намагалися допомагати школярам з нижчим рівнем розвитку пізнавальних можливостей: розповідали зміст прочитаного оповідання, намагалися самостійно дати характеристику вчинкам героїв, які їм сподобалися, що свідчило про свідоме засвоєння матеріалу.

Відродно, що покращали стосунки у класних колективах: учні стали дружнішими між собою, власні вчинки порівнювали з позитивними вчинками літературних героїв.

**Висновки.** Використовуючи репродуктивний метод на уроках літературного читання, насамперед враховували відповідність методу специфіці предмету літературне читання, змісту навчального матеріалу та обраним формам навчання, можливості реалізації за його допомогою мети і завдань уроку. Увагу звертали на особливості учнів даного класу: діагноз, стан розвитку пізнавальних можливостей, рівень підготовленості, вік. Також зверталася увага на матеріально-технічне забезпечення: наявність наочного матеріалу (ілюстративного, відеоматеріалу), відповідних технічних засобів навчання, зокрема сенсорної інтерактивної дошки.

Репродуктивний метод забезпечував систематизацію та узагальнення

матеріалу навчальної програми з читання. Ключовими прийомами даного методу виступали слово і розповідь учителя. Слово слугувало для надання учням інформації. Вони слухали учителя, читали, складали план прочитаного; переказували, ілюстрували прочитане власними або готовими роботами, завдяки чому попереджалося механічне запам'ятовування готових знань, формувалися уміння самостійної творчої роботи над художнім твором. Установка на запам'ятовування сприяла корекції пам'яті.

З метою активізації навчальної діяльності учнів, забезпечення реалізації принципів свідомості та активності у навчанні, активізації й корекції психічних процесів: мислення, пам'ять, мовлення - мали можливість застосовувати проблемні ситуації, економити час на їх вирішення.

Засоби наочності використовували як для свідомого засвоєння учнями описаних у творах фактів, подій, так і для отримання та уточнення здобутих у процесі роботи знань та відомостей з біографій авторів – письменників. Учні писали невеличкі твори-мініатюри за вміщеними у підручнику завданнями, ілюстраціями до творів або репродукціями картин, за відеоматеріалами, навчаючись аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки, тобто засвоювати навчальний матеріал, оскільки творчі роботи, художнє розповідання, робота над словом, повідомлення фактів з біографій активізують сприймання тексту твору, сприяють опануванню уміннями аналізу оповідання, вірша, образу героя, окремого епізоду, що забезпечує узагальнення отриманих знань. Опанувавши прийом аналізу, учні використовували його у роботі з іншими творами.

Отже, репродуктивний метод варто застосовувати тоді, коли зміст навчального матеріалу є інформативним для школярів, несе нову інформацію, або матеріал є складним для учнів, щоб самостійно його опрацювати. Різноманітні функції репродуктивного методу: освітня, корекційна, розвивальна, стимулювальна, комунікативна, діагностична забезпечували корекцію пізнавальних процесів, формування особистісних якостей, опанування змістом навчального предмету, а учитель мав можливість керувати їхньою пізнавальною діяльністю, коригувати притаманні розумово відсталим порушення мислення, мовлення, пам'яті, уяви, розвивати їхні розумові здібності, формувати особистісні якості.

У перспективі передбачається вивчення питання щодо використання прийомів дослідницького методу на уроках літературного читання та поєднання його з іншими методами навчання.

#### Література

1. **Аксенова А.К.** Методика обучения русскому языку в специальной (коррекционной) школе: Учебник для студентов дефектол. фак. педвузов /А.К.Аксенова. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1999. – 320 с.
2. **Ісаєва О.О.** Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: монографія /О.О.Ісаєва. – К., 2003. – 380 с.
3. **Кудряшев Н.И.** Взаимосвязь методов обучения на уроках литературы: Пособие для учителя /Н.И. Кудряшев. – М.: Просвещение, 1981. – 190 с.
4. **Леонтьев А.Н., Гальперин П.Я., Эльконин Д.Б.** Реформа школы и задачи психологии. Новая система народного образования в СССР /Отв. ред. Н.К.Гончаров и Ф.Ф. Королев. – М.: Издательство АПН РСФСР, 1960. – 603 с.
5. **Лернер И.Я., Скаткин М.Н.** О методах обучения //И.Я.Лернер, М.Н.Скаткин //Советская педагогика. – 1965. – № 3. – С. 115–127.
6. **Синьов В.М.** Методичні рекомендації до використання методів навчання і корекції у допоміжній школі /В.М.Синьов. – К.: РУМК спец. шкіл МО УРСР, 1976. – 66 с.
7. **Степанишин Б. І.** Викладання української літератури в школі: Посібник для вчителів / Б. І.Степанишин. – К.: РВУ «Проза», 1995.- 254 с.
8. **Токмань Г.Л.** Методика навчання української мови в середній школі: Підручник /Г.Л.Токмань. – К.: Видавничий центр «Академія», 2012. – 312 с. Серія «Альма-матер».

## References

1. **Aksenova A.K.** Metodika obucheniia russkomu yazyku v spetsialnoi (korrektsionnoi) shkole: Uchebnik dlia studentov defektol. fak. pedvuzov / A.K. Aksenova. – M.: Gumanitarnyi izdatelskii tsentr VLADOS, 1999. – 320 s. 2. **Isaeva O.O.** Teoriia i tekhnolohiia rozvytku chytatckoi diialnosti starshoklasnykiv u protsesi vyvchennia zarubizhnoi literatury: monohrafiia / O.O. Isaeva. – K., 2003. – 380 s. 3. **Kudriashev N.I.** Vzaimosviaz metodov obucheniia na urokakh literatury: Posobie dlia uchitelia / N.I. Kudriashev. – M.: Prosveshchenie, 1981. – 190 s. 4. **Leontev A.N., Galperin P.Ya., Elkonin D.B.** Reforma shkoly i zadachi psikhologii. Novaia sistema narodnogo obrazovaniia v SSSR / Otv. red. N.K. Goncharov, F.F. Korolev. – M.: Izdatelstvo APN RSFSR, 1960. – 603 s. 5. **Lerner I.Ya., Skatkin M.N.** O metodakh obucheniia / I.Ya. Lerner, M.N. Skatkin // Sovetskaia pedagogika. – 1965. – № 3. – S. 115–127. 6. **Synov V.M.** Metodichni rekomendatsii do vykorystannia metodiv navchannia i korektsii u dopomizhnii shkoli / V.M. Synov. – K.: RUMK spec. shkil MO URSR, 1976. – 66 s. 7. **Stepanyshyn B.I.** Vykladannia ukrainskoi literatury v shkoli: Posibnyk dlia vchyteliv / B. I. Stepanyshyn. – K.: RVU «Proza», 1995. – 254 s. 8. **Tokman H.L.** Metodyka navchannia ukrainskoi movy v serednii shkoli: Pidruchnyk / H.L. Tokman. – K.: Vydavnychy tsentr «Akademiia», 2012. – 312 s. Seriia “Alma-mater”.

### **Кравець Н.П. Репродуктивний метод на уроках літературного читання роботи з розумово відсталими учнями**

У статті розглядаються питання застосування репродуктивного методу навчання на уроках літературного читання у роботі з розумово відсталими учнями з метою корекції порушень психофізичного розвитку і оволодіння змістом навчального матеріалу. Проаналізовано науково-методичну літературу з теми дослідження, у якій доведено значення методів навчання та особливості застосування їх на уроках з метою свідомого засвоєння учнями навчального матеріалу. Здійснено аналіз особливостей розуміння учителями ролі репродуктивного методу в процесі роботи розумово відсталих школярів з творами художньої літератури на уроках літературного читання. Зокрема виявлено, що учителі не приділяють належної уваги застосуванню на уроках літературного читання репродуктивного методу навчання, використовуючи лише окремі його прийоми. Найгірші справи з вивченням біографії будь-якого письменника, яка вивчається формально, про що свідчать опитування учителів і школярів. На основі отриманих даних констатувального етапу експерименту доведено, що учні не орієнтуються як у біографії письменників, та і у змісті їхніх творів, що вивчають у школі. Обґрунтовано необхідність застосування на уроках літературного читання тих прийомів репродуктивного методу, які забезпечують корекцію притаманних розумово відсталим учням психофізичних порушень, засвоєння змісту читаного матеріалу та усвідомлення його смислу, оскільки не всі прийоми репродуктивного методу доступні опануванню даною категорією школярів.

*Ключові слова:* розумово відсталі учні, урок літературного читання, репродуктивний метод, прийом, корекція психофізичних порушень.

### **Кравець Н.П. Репродуктивний метод на уроках літературного читання у роботі з умовно відсталими учнями**

В статье рассматриваются вопросы использования на уроках литературного чтения репродуктивного метода обучения в работе с умовно отсталыми учениками с целью коррекции нарушений психофизического развития и овладения содержанием учебного материала. Проанализировано научно-методическую литературу по теме исследования, в которой доказано значение методов обучения и особенности использования их на уроках с целью сознательного усвоения учениками учебного материала. Осуществлен анализ особенностей понимания учителями роли репродуктивного метода в процессе работы умовно отсталых школьников с произведениями художественной литературы на уроках литературного чтения. В частности выявлено, что учителя не уделяют достаточного внимания использованию на уроках литературного чтения репродуктивного метода обучения, используя только отдельные его приемы. Очень плохо обстоят дела с изучением биографии любого писателя, которая изучается формально, о чем свидетельствуют опросы учителей и школьников. На основе полученных данных констатирующего этапа исследования доказано, что школьники не ориентируются как в биографии писателей, так и в содержании их произведений, изучаемых в школе. Обосновано необходимость использования на уроках литературного чтения тех приемов репродуктивного метода, которые обеспечивают коррекцию присущих умовно отсталым ученикам психофизических нарушений, усвоение содержания читанного материала и осознание его смысла, поскольку не все приемы репродуктивного метода доступны овладению данной категорией учащихся.

*Ключевые слова:* умовно отсталые ученики, урок литературного чтения, репродуктивный метод, прием, коррекция психофизических нарушений.

### **Kravets N.P. Reproductive Method at the Lessons of Literary Reading in Working with the Mentally Retarded Students**

The article deals with the using reproductive teaching method at the lessons of literary reading in working with the mentally retarded students in order to correct of disorders of psychophysical development as well as the acquirement of the content of learning material. The scientific and methodological literatures on the topic of research are analyzed, in which the value of proven teaching methods and peculiarities of their using at the lessons for the purpose of students' conscious learning of teaching material. The features of teachers' understanding the role of reproductive method in the working of the mentally retarded students with the fiction at the lessons of literary reading are analyzed. In particular the author revealed that the teachers do not pay enough attention to reproductive teaching method at the lessons of literary reading, using only some of its techniques. Learning the writer's biography is partial and quite formally, that is evidence of surveys of teachers and students. Based on the findings of ascertaining phase of the research it is proved that students do not know the writers' biographies of and their works of literature. Necessity of using reproductive method at the lessons of literary reading that provides the correction psychophysical disorders of the mentally retarded students as well as learning material and comprehension of its meaning is defined, whereas not all techniques of reproductive method are available to learning of the mentally retarded students.



*Key words:* mentally retarded students, lesson of literary reading, reproductive method, techniques, correction of psychophysical disorders.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2013 р.

Статтю прийнято до друку 10.11. 2013 р.

Рецензент: д.п.н., проф.. Шеремет М.К.

**УДК: 378:376-056.26**

## **КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ-ДЕФЕКТОЛОГІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ**

**Мартинчук О.В.**

кандидат педагогічних наук, доцент

Реформування та модернізація освітньої системи України відбувається згідно демократичних соціальних перетворень і пріоритетів сьогодення, які засвідчують право кожної дитини на здобуття освіти, адекватної її пізнавальним можливостям. У нашій країні законодавчо визнано право дітей з порушеннями психофізичного розвитку на навчання у загальноосвітніх закладах за місцем проживання. Відтак, на сучасному етапі розвитку освітньої галузі в Україні активного впровадження набуває інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір, що зумовлює потребу суттєвого оновлення змісту і методичного забезпечення підготовки фахівців до роботи в нових умовах.

Актуальність проблеми підготовки фахівців для роботи з дітьми, які мають психофізичні порушення, у загальноосвітньому просторі обумовлюється контекстом тих змін, які відбуваються в освіті. Відповідно до Конституції України та законодавства у галузі освіти, реабілітації, соціального захисту держава має забезпечити доступність до якісної освіти відповідного рівня дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини шляхом запровадження інклюзивної освіти, а саме: Законом України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» внесено зміни до Закону України «Про загальну середню освіту» в частині впровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (2010 р.).

Шляхи впровадження освітньої інтеграції визначено Концепцією розвитку інклюзивної освіти [4], а саме: в частині модернізації вищої педагогічної освіти і системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів передбачається спеціальна підготовка і перепідготовка педагогічних кадрів для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Проблема інтеграції дітей з особливими потребами у загальноосвітній простір попри всю її складність і недосконалість багатьох засадничих визначень не тільки в нашій країні, а й у світовому досвіді, безумовно, потребує розв'язання. І однією з обов'язкових умов ефективної загальноосвітньої інтеграції, за свідченням всіх науковців і практиків, дотичних до цієї проблеми, є спеціальна підготовка і перепідготовка педагогів загальноосвітніх і спеціальних закладів (В. Бондар, В. Засенко, А. Колупаєва, С. Миронова, В. Синьов, М.Шеремет та ін.). Метою такої підготовки є оволодіння педагогами масових шкіл і дошкільних навчальних закладів методами виховання і навчання дітей з психофізичними порушеннями. Також у багатьох літературних джерелах і нормативних документах зазначається потреба у спеціальній підготовці вчителів-дефектологів до надання корекційної підтримки в умовах інтегрованого та інклюзивного навчання, до забезпечення навчально-виховного процесу в загальноосвітньому просторі. На думку багатьох науковців-дефектологів, ключовою фігурою в забезпеченні загальноосвітньої інтеграції дітей з психофізичними порушеннями (який ми розуміємо як процес, спрямований на створення сприятливих умов для розвитку, навчання і виховання особистості дитини з психофізичними порушеннями в загальноосвітньому просторі) має стати саме фахівець з корекційної педагогіки, оскільки тільки він достатньою мірою обізнаний із закономірностями психофізичного розвитку та особливостями організації навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Системна реалізація у змісті підготовки фахівців завдань з формування у них професійної компетентності у сфері психолого-педагогічного забезпечення освітньої інтеграції дітей з психофізичними порушеннями є важливою умовою успішного вирішення завдання нарощування дитиною особистісного, пізнавального і соціального потенціалу.

Однак ґрунтовний аналіз наукових праць і емпіричних матеріалів дозволяє констатувати відсутність системної теоретико-методичної підготовки дефектологів/корекційних педагогів до забезпечення загальноосвітньої інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку. При цьому педагогічний досвід показує, що навчально-виховний процес в умовах університетської освіти сьогодні має вже чимало можливостей